

Eugeniusz Szymik

Uniwersytet Śląski, Katedra Pedagogiki Wczesnoszkolnej i Pedagogiki Mediów

Drama jako remedium na problemy wychowawcze

Drama as a remedy for the problems of education

Słowa kluczowe

Drama, cele i zadania dramy, lekcje wychowawcze, scenariusz lekcji/zajęć dramowych, ćwiczenia dramowe

Streszczenie

Artykuł ma na celu ukazanie metody dramy w przezwyciężaniu problemów wychowawczych nastolatków. Część teoretyczna zawiera ogólne uwagi na temat dramy jako metody pedagogicznej, jej przydatności w pracy nauczyciela na lekcjach wychowawczych; prezentuje autorski scenariusz lekcji/zajęć wychowawczych, przeprowadzonych za pomocą dramy. Część praktyczna dostarcza przykładów różnych ćwiczeń dramowych (np. etiud pantomimicznych, scenek improwizowanych, budowania pomnika, gry dramowej) w kształtowaniu umiejętności bycia otwartym czy w zwiększeniu samoakceptacji.

Keywords

Drama, objectives and tasks drama, education classes, lesson plan/drama classes, drama classes

Summary

The article aims to show the methods of drama in overcoming the problems of parenting teenagers. The theoretical part contains general comments on drama as a pedagogical method, its usefulness in the work of the teacher in classroom education; it presents original lesson plans/educational classes conducted using drama.

The practical part provides examples of different drama exercises (e.g. miming activities, improvised scenes, building the monument, games, drama) in developing the ability to be open and to increase self-acceptance.

Drama – ogólna charakterystyka metody pedagogicznej

W literaturze przedmiotu używa się obecnie terminu „drama” w różnych kontekstach i w odniesieniu do wielu praktycznych realizacji, podejmowanych ze względu na odmienne cele. Psychologia wykorzystuje psychodramę jako metodę terapeutyczną, socjologia natomiast socjodramę, metodę rozwiązywania problemów pojawiających się w grupie. Z kolei w pedagogice akcentuje się rolę dramy w rozwiązywaniu problemów wychowawczych. Szkoła angielska korzysta z dramy jako sposobu nauczania, ale także proponuje dramę, obok zajęć plastycznych i muzycznych, jako oddzielny przedmiot o charakterze artystycznym.

Drama jest metodą o psychologicznej proveniencji. Wyrosła z psychoterapii. Stworzona przez włoskiego psychologa Jacoba Levy Moreno, przywołanego przez Stanisława Kratochvila w książce *Psychoterapia*¹, została zastosowana po raz pierwszy w 1936 r. jako metoda grupowej psychoterapii. Definiowana jest przede wszystkim jako metoda wykorzystująca formę samorodnego teatru, którego członkowie (wraz z psychoterapeutą) spontanicznie, mimowolnie odgrywając role, ujawniają konflikty emocjonalne oraz motywy postępowania, a gestem i mimiką wyrażają treść przeżyć. Stosowane w dramie etiudy psychodramatyczne sprzyjają odblokowaniu indywidualnych lęków i wyzbyciu się frustracji w kontaktach interpersonalnych.

Anna Dziedzic definiuje dramę jako „rodzaj zajęć, w których rozwiązuje się problem (uczy się) poprzez uczestniczenie w fikcji dramatycznej, najczęściej improwizowanej. Pedagog stawia sobie problem (temat) do rozwiązania, uczniowie próbują go rozwiązać (nauczyć się) podsuniętymi przez niego metodami dramowymi (teatralnymi). Nauczyciel wymyśla fikcję dramatyczną (tworzy fabułę), a uczniowie wypełniają ją swoim widzeniem świata”².

Do podstawowych celów i zadań dramy na lekcjach wychowawczych należałoby zaliczyć:

- rozbudzanie wyobraźni,
- wytworzenie atmosfery empatii,
- umiejętność rozwiązywania konfliktów wieku dojrzewania,
- zmuszenie do samodzielnego myślenia,

¹ S. Kratochvil, *Psychoterapia*, Warszawa 1984, s. 305.

² A. Dziedzic, *Drama w kształceniu i wychowaniu młodzieży*, Warszawa 1988, s. 5.

- twórcze pokonywanie trudności (np. związanych z adaptacją do nowego środowiska szkolnego),
- uwrażliwienie na obecność i reakcje innego człowieka,
- wyzbycie się zahamowań i kompleksów przyczyniających się do niepowodzeń dydaktycznych,
- „odblokowanie” językowe,
- umiejętność formułowania własnych opinii i sądów,
- umiejętność zaprezentowania własnego punktu widzenia,
- obrona swego stanowiska poprzez gromadzenie argumentów,
- kształtowanie postaw nacechowanych tolerancją,
- wzbogacanie biernego i czynnego słownictwa,
- wzbudzenie motywacji poznawczej,
- wdrażanie do efektywnego współdziałania w grupie.

Podkreślam, że w moim artykule nie omawiam teorii dramy³, teoria ta bowiem jest znana, lecz chcę pokazać swój scenariusz lekcji/zajęć wychowawczych i przykładowe realizacje, czyli nawiązuję do własnych doświadczeń (jako refleksyjny praktyk⁴).

Drama na lekcjach wychowawczych

Uczeń w środowisku szkolnym uwikłany jest (szczególnie w okresie adolescencji) w wiele sytuacji trudnych, których źródła tkwią nie tylko w nim samym, ale również w jego relacjach z otoczeniem (np. rówieśnikami). „Istotny jest udział grup rówieśniczych zarówno w prawidłowej, jak i wadliwej socjalizacji dzieci i młodzieży. Uczestnictwo dziecka w życiu grupy rówieśniczej zaspokaja jego różne potrzeby psychiczne

³ Por. obszerną literaturę na ten temat: A. Dziedzic, *Drama w kształceniu i wychowaniu młodzieży*, Warszawa 1988; A. Dziedzic, J. Pichalska, E. Świdorska, *Drama na lekcjach języka polskiego w szkole średniej*, Warszawa 1992; H. Machulska, A. Pruszkowska, J. Tatarowicz, *Drama w szkole podstawowej. Lekcje języka polskiego w klasach 4–6*, Warszawa 1997; E. Ogłóza, E. Polański, E. Szymik, *Drama na lekcjach języka polskiego w klasach IV–VIII*, Kielce 1997; K. Pankowska, *Drama, zabawa i myślenie*, Warszawa 1990; K. Pankowska, *Pedagogika dramy. Teoria i praktyka*, Warszawa 2000; E. Szymik, *Drama w nauczaniu języka polskiego*, Kraków 2011; B. Way, *Drama w wychowaniu dzieci i młodzieży*, Warszawa 1990; K. Witerska, *Drama. Przewodnik po koncepcjach, technikach i miejscach*, Warszawa 2014.

⁴ Terminu tego używa M. Taraszkiewicz, autorka książki *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1989 (rozdział 2. *Notes refleksyjnego praktyka*), s. 19 i n.

i społeczne. Stanowi również czynnik wychowawczy⁵. Do najczęściej spotykanych frustracji szkolnych należą: odpytywanie ustne przez nauczyciela, krytyka i dezaprobaty z jego strony, ironia i śmiech ze strony kolegów, prace kontrolne na stopień. Jednym ze sposobów niwelowania stresu, a zarazem jednym ze środków psychoterapeutycznych, może być metoda dramy, bowiem jej zadaniem jest między innymi wyrabianie u uczestników zajęć pozytywnych emocji, kształtujących się dzięki identyfikacji jednostki z określoną grupą. Podstawą treningu dramowego jest aranżowanie improwizowanych sytuacji, które wyzwalają twórczą inwencję uczniów. Są to działania, których celem jest przewyciężanie lęku, frustracji i obaw związanych z niepowodzeniami szkolnymi, rozpoznawanie własnych możliwości i ograniczeń, radzenie sobie z emocjami i napięciami. Drama może być sposobem pracy nauczyciela. Metoda ta potwierdza tezę, iż można twórczo pokazywać trudności wychowanków; angażować nauczyciela w problemy grupy i poszczególnych jej członków, pomagać widzieć innych w różnych sytuacjach.

Drama może toczyć się wokół jakiegokolwiek tematu, ale najwięcej możliwości sytuowania uczniów w rolach stwarzają lekcje, na których omawia się problemy bliskie nastolatkom w okresie dorastania (np. problemy dotyczące: współżycia społecznego w zakresie komunikacji interpersonalnej, sytuacji stresogennych i konfliktowych w klasie, sposoby rozładowania frustracji i napięć). Mogą temu służyć godziny do dyspozycji wychowawcy, zwane potocznie lekcjami wychowawczymi, podczas których wychowawca powinien zaproponować uczniom różne formy wyzwalające ich aktywność oraz zachęcać również osoby nieśmiałe, niepewne i osamotnione do działania na rzecz klasy i szkoły. Aby jednak zespół klasowy był grupą wsparcia, wszyscy muszą się w nim dobrze czuć.

Lekcje wychowawcze dają również uczniom szansę przeżycia emocjonalnego prezentowanych treści oraz działań twórczych. Uczniowie mogą wcielać się w role bohaterów scenek, ilustrujących sytuacje rzeczywiste (znane uczniom z autopsji) lub fikcyjne (wymyślone przez nauczyciela). Drama przypisuje więc uczniowi rolę kreatora, sprawcy działań, a nie tylko biernego wykonawcy poleceń nauczyciela, a zatem uczy i rozwija poprzez aktywność.

⁵ E. Sowa-Behtane, *Wartości członków subkultur młodzieżowych*, Kraków 2015, s. 25.

Na podstawie własnej praktyki pedagogicznej wnioskuję, iż uczniowie czasami mają problemy z werbalizacją własnych myśli i uczuć (odczuć), nie wiedzą, jak powinni zachować się w pewnych sytuacjach, na przykład takich jak: zabranie głosu na forum grupy, zainicjowanie rozmowy z osobą, którą spotyka (widzi) pierwszy raz. Drama w sposób naturalny przełamuje w uczestnikach zajęć barierę przed mówieniem, rozwija język ucznia.

Natomiast najważniejsze dla dramy jest „bycie w roli” kogoś znajdującego się w trudnej sytuacji, szukającego rozwiązania konfliktu. Specyfika omawianej techniki polega między innymi na wykorzystaniu sytuacji symulowanych, w trakcie których uczeń, „będąc w roli”, ma możliwość identyfikowania się z innymi osobami, bezpośredniego doświadczania danej sytuacji, spojrzenia na nią z innego, niż własny, punktu widzenia, dzięki czemu rozwija umiejętność rozwiązywania problemów, podejmowania decyzji i formułowania własnych sądów. Będąc w roli, uczeń odwołuje się do własnych doświadczeń życiowych, tym samym zyskuje wyższą świadomość motywacji własnych wyborów, sposobu myślenia i postępowania.

Uczeń, działając w rolach, staje się twórcą różnych sytuacji fikcyjnych, pozostając jednak w ścisłym związku z obiektywną rzeczywistością. Wypробowuje bowiem na sobie, na przykład co czuje „kat” i „ofiara” (zamiana ról), co traci ktoś bezpowrotnie, uciekając z domu itd. W ten sposób wychowanek uczy się empatii, wychodzi poza ciasny krąg własnego „ja”, zaczyna również rozumieć popełniane błędy i przygotowuje się do dokonywania właściwych wyborów już nie w sytuacjach kreowanych na zajęciach dramowych, a w świecie rzeczywistym.

Moim zdaniem, największą zaletą dramy jest uświadomienie uczestnikom, że każdy człowiek inaczej postrzega tę samą sytuację, inaczej myśli, co innego czuje, że nie można oceniać drugiego człowieka przez pryzmat jedynie swoich doświadczeń.

Scenariusz lekcji/zajęć wychowawczych przeprowadzonych metodą dramy

Metodą dramy pracuję od 25 lat i moja fascynacja nie wygasa. W czasie trwającej kilkanaście lat pracy, wykorzystując własne doświadczenia, wypracowałem następujący scenariusz lekcji dramowej.

W ogniwie wstępnym zajęć zachęcam moich uczniów do aktywnego udziału przez zabawy mające na celu ich odprężenie, wprowadzenie

w atmosferę relaksu i wytworzenie empatii. Przykładem ćwiczeń rozluźniających może być np. indywidualne budowanie pomników. Uczniowie ustawiają się w dwóch równoległych rzędach. Prowadzący zajęcia podaje hasło, na które przemiennie reaguje jedna z grup. Pozostali uczestnicy przejmują role obserwatorów, komentatorów. Uczniowie ustnie interpretują cechy poszczególnych pomników. Uczeń ma możliwość poznania i wzbogacenia ekspresji własnego ciała.

Z kolei uczniom w mniejszych grupach polecam zbudować pomniki grupowe. Ćwiczenia takie wdrażają do pracy zespołowej. Poszczególne grupy nie ujawniają swoich zamierzeń do momentu przedstawienia pomników. Podczas prezentacji pozostałe zespoły, proponując ewentualne poprawki, starają się odgadnąć sens przedstawionych obrazów.

Ogniwo centralne zajęć stanowi przeważnie przygotowanie przez grupy znaczących scenek z życia bohatera w formie żywych obrazów. Wybrane scenki zwracają uwagę dzieci i młodzieży na cechy bohatera. Natomiast wprowadzenie właściwego tematu następuje poprzez przywołanie umowy dramowej – po uzyskaniu zgody klasy na spotkanie z bohaterem. Uczniowie wchodzą w różne role, improwizują, tworzą dialogi właściwe dla postaci, które odgrywają.

Rola nie polega tutaj na odegraniu gotowego scenariusza, jest ona zawsze improwizowana i podlega procesowi nieustannego tworzenia. Uczeń wciela się w postać i przejmuje sposób myślenia bohatera scenki. Wchodząc w rolę bohatera, zna jego wady i zalety, musi jednak zmierzyć się z własnymi emocjami towarzyszącymi kreowaniu roli. Do tego niezbędne są empatia i zrozumienie motywacji działania postaci fikcyjnej (wymyślonej przez nauczyciela) lub rzeczywistej (wyjętej z zaprezentowanego przez nauczyciela lub uczniów artykułu o tematyce związanej z ich problemami w okresie adolescencji na lekcjach wychowawczych, przywołującego autentyczne zachowania ludzi w rzeczywistych sytuacjach życiowych).

W związku z byciem w roli zwracam uwagę na tzw. poziomy świadomości uczniów – zadaję pięć pytań sformułowanych przez D. Heathcote⁶. Podaję pytania dla uczniów oraz problemy, których rozwiązania mogłyby dotyczyć. Pytania brzmią: „Co teraz robisz?”, „Dlaczego to robisz?”, „W jakim celu to robisz – co chcesz osiągnąć przez wykonanie danej czynności?”, „Skąd wiesz, że takie postępowanie jest odpowiednie

⁶ Por. H. Machulska, *Środki teatralne w procesie nauczania i wychowania*, „Drama” 1992, z. 4, s. 7-8.

w danej sytuacji?” „Jaka jest twoja filozofia życiowa?”. Dotyczą odpowiednio: czynności, przyczyny (zewnątrznej), motywacji (wewnętrznej), modeli (wzorów postępowania) oraz filozofii⁷.

W dalszej kolejności następuje wywiad z bohaterem. Młodzież zadaje różnorakie pytania, ważne i mniej ważne, ale wszystkie przyczyniają się do wielostronnego scharakteryzowania bohatera scenki, jego psychiki i motywów postępowania.

W ogniwie końcowym lekcji uczestnicy dramy żegnają bohatera i nauczyciel wyprowadza go z roli. Ten fragment lekcji sprzyja dyskusji wokół postawionego problemu.

Uczniowie zajęć dramowych uczą się logicznego kojarzenia, właściwego formułowania wniosków (należy unikać formułowania tych o charakterze jednoznacznym, autorytatywnych w jakikolwiek sposób) oraz uświadamiają sobie, czego się nauczyli.

Przykłady ćwiczeń dramowych

Uczniowie improwizują rozwiązywanie określonych problemów dotyczących współżycia społecznego, wyrażają swoje poglądy i uczucia.

Praktyka pedagogiczna pokazuje, że uczniowie klas trzecich gimnazjum mają lęki związane z tym, co ich czeka w przyszłości (z nową szkołą i nową grupą, z wyborem zawodu), dlatego warto na lekcjach wychowawczych zaaranżować takie sytuacje, które zachęciłyby ich do pokazania swoich mocnych stron. Techniki dramowe, takie jak: etiudy pantomimiczne czy scenki improwizowane unaocznią uczniom, w jaki sposób wykorzystać potencjał, by mogli realizować się w przyszłości, a przy okazji uniknąć niepotrzebnego stresu związanego na przykład z niską samooceną, koncentracją czy wrodzoną nieśmiałością.

A oto przykład ćwiczenia dramowego z wykorzystaniem techniki etiudy pantomimicznej⁸, którego celem jest kształtowanie umiejętności bycia otwartym (chodziłoby o próbę wyrażenia swojego nastroju, emocji za pomocą postawy ciała, gestu, mimiki).

⁷ Por. A. Dziedzic, J. Pichalska, E. Świdorska, *Drama na lekcjach języka polskiego...*, dz. cyt., s. 21.

⁸ Etiuda pantomimiczna – jest ruchową formą pracy z wyimaginowanym przedmiotem (np. zabawa z piłką, zakładanie butów, mycie się). Technika rozwija język ciała, uczy komunikatywności, wpływa na wyobraźnię, pomaga w koncentracji oraz ułatwia wchodzenie w rolę.

Przykładowo:

- Uczniowie dobierają się parami; jedna osoba wykonuje prostą sekwencję ruchów, druga stara się dokładnie powtórzyć ten zestaw. Następnie następuje zamiana ról.
- Uczniowie w parach będą na zmianę próbowali w sposób niewerbalny ukazać swoje uczucia. Nauczyciel krótko nakreśla sytuację: Jest późny wieczór, a twojej młodszej siostry nie ma jeszcze w domu. W oddali słyszysz sygnał karetki pogotowia. Pokaż swoje uczucia w tej chwili.
- Kolega niszczy podręcznik z języka polskiego drugiemu koledze. Jak rozwiążecie ten konflikt?

Poniżej zamieszczam inny przykład ćwiczenia dramowego, którego celem będzie zwiększenie samoakceptacji przez określenie swoich zalet oraz zdobycie wiedzy o tym, jak mocne strony mogą służyć budowaniu relacji z innymi ludźmi.

1. Scenki improwizowane w parach: pracodawca–kandydat. Uczniowie przygotowali w parach scenki i prezentowali je na forum klasy. Po zostali uczestnicy zajęć (poza rolę) analizowali postawę pracodawcy i kandydata.

Do analizy scenek pomocne okazały się pytania nauczyciela:

- Czego dowiedziałem się o pracodawcy?
 - Czego dowiedziałem się o pracowniku?
 - Jaki to człowiek?
 - Czy można na niego liczyć?
 - Czy ujawnił cechy osobowości?
 - Czy potrafił zaprezentować swoje umiejętności?
2. Budowanie pomnika: pokaż, co uważasz za swój sukces? Z czego jesteś zadowolony, dumny?
 3. Gra dramowa: uczniowie dobierają się w pary. Nauczyciel prosi ich, by opowiedzieli sobie nawzajem o własnych sukcesach i dokonaniach (np. jesteś wspaniałym sportowcem, pływakiem, masz talent do grania na instrumentach).

Pozostali uczestnicy zajęć zastanawiają się, jakie mocne strony (cechy charakteru, postawy, umiejętności, wiadomości, predyspozycje) pozwoliły ich kolegom z klasy osiągnąć te sukcesy, które przedstawili wykorzystując technikę dramową.

Uczestnicy zajęć dramowych, poprzez przywołanie sytuacji jeszcze nieprzeżytych, uczą się reakcji w sytuacjach trudnych, zaskakujących, niepożądanych. W ten sposób drama staje się metodą profilaktyczną, umacniającą chwzięną przeciw psychikę młodego człowieka.

Podsumowanie

Nie ulega wątpliwości, iż drama może być wspaniałą receptą na problemy wychowawcze nastolatków, bowiem metoda ta może uczyć pożądanych społecznie i psychologicznie postaw i zachowań. Bazując na przeżyciu, dostarcza uczniom wzruszeń, aktywizuje ich umysły. Pobudza uczniów emocjonalnie i intelektualnie, zwiększa ich ekspresję sensomotoryczną i werbalną, wpływa na poszerzenie ogólnej aktywności recepcyjnej. Jako narzędzie do zrozumienia postaw ludzkich wyzwala zdolności twórcze na bazie emocjonalnego zaangażowania, pozwala na swobodną ekspresję (działanie). Drama umożliwia rozwiązywanie kłopotów związanych z psychologicznymi aspektami nauczania, takich jak: rozwój osobowości, motywacja poznawcza, zdolność do kojarzenia informacji, funkcjonowanie społeczne (np. zahamowania, kompleksy, niewiara w siebie). Może być lekarstwem na schematyzm i nudę we współczesnej szkole na różnych szczeblach nauczania i zdaje egzamin na lekcjach wychowawczych.

Bibliografia

- Dziedzic A., *Drama w kształceniu i wychowaniu młodzieży*, Warszawa 1988.
- Dziedzic A., J. Pichalska, E. Świdorska, *Drama na lekcjach języka polskiego w szkole średniej*, Warszawa 1992.
- Kratochvil S., *Psychoterapia*, Warszawa 1984.
- Machulska H., *Środki teatralne w procesie nauczania i wychowania*, „Drama” 1992, z. 4.
- Machulska H., A. Pruszkowska, J. Tatarowicz, *Drama w szkole podstawowej. Lekcje języka polskiego w klasach 4–6*, Warszawa 1997.
- Ogłóża E., E. Polański, E. Szymik, *Drama na lekcjach języka polskiego w klasach IV – VIII*, Kielce 1997.
- Pankowska K., *Drama, zabawa i myślenie*, Warszawa 1990.
- Pankowska K., *Pedagogika dramy. Teoria i praktyka*, Warszawa 2000.
- Sowa-Behtane E., *Wartości członków subkultur młodzieżowych*, Kraków 2015.
- Szymik E., *Drama w nauczaniu języka polskiego*, Kraków 2011.
- Taraszkiewicz M., *Jak uczyć lepiej? Czyli refleksyjny praktyk w działaniu*, Warszawa 1989.
- Way B., *Drama w wychowaniu dzieci i młodzieży*, Warszawa 1990.
- Witerska K., *Drama. Przewodnik po koncepcjach, technikach i miejscach*, Warszawa 2014.